

Miestelių seminaras „Tarpukario Lietuvos miesteliai: kasdienybės istorijos ir atspindžiai“

2025 m. rugsėjo 25 d.

Rumšiškės / Lietuvos etnografijos muziejus

Organizatoriai ir partneriai: Lietuvos etnografijos muziejus; Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

Seminaras dedikuojamas šviesios atminties muziejininkui, paveldosaugininkui dr. Eligijui Juvencijui Morkūnui (1945–2023)

Pranešimų anotacijos

Renata Banienė, Inga Levickaitė

Lietuvos etnografijos muziejus

DR. ELIGIAUS JUVENCIJAUS MORKŪNO MUZIEJAUS MIESTELIO VIZIJA: RINKINIAI VIRTĘ EKSPOZICIJOMIS

Dr. Eligijus Juvencijus Morkūnas (1945–2023) – vienas iš svarbiausių Lietuvos etnografijos muziejaus Miestelio kūrėjų. Nuo 1974 m. Lietuvos miestelių architektūra ir butis tapo E. J. Morkūno tyrimų tema, o 1984 m. jis tapo muziejaus Miestelio sektoriaus vadovu. Jo vizija, žinios ir atkaklus darbas buvo itin reikšmingi formuojant Miestelio koncepciją, atrenkant pastatus ir kuriant autentišką ekspoziciją. Pranešime atskleidžiamas dr. E. J. Morkūno indėlis, rengiant Miestelio ekspozicijas, susijusias su prekybos, amatų ir technikos paveldu. Jo pastangomis Miestelio ekspozicija tapo ne tik architektūriniu, bet ir kultūriniu reiškiniu – gyva edukacine erdve, kurioje atkurtas praeities gyvenimo būdas, socialiniai ryšiai ir miestelių dvasia.

dr. Norbertas Černiauskas

Vilniaus universitetas

ATRASTAS VALSČIUS: ŠEŠUOLIŲ MIESTELIO DOKUMENTINIO PAVELDO DETEKTYVAS

2025 m. vasarą, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studentų ekspedicijos metu, Šešuolių Šv. Juozapo bažnyčioje buvo aptikta keli tūkstančiai dokumentų, datuojamų nuo XVIII a. antrosios pusės iki XX a. vidurio. Didesnioji jų dalis – 1920–1944 m. Ukmergės apskrities Šešuolių valsčiaus veiklos bylos.

Šaltiniotyrinė analizė atskleidė, kad atrastieji dokumentai sudarė iki šiol dingusiu laikyto buvusio valsčiaus archyvo pagrindą. Šis dokumentinis paveldas ne tik praskleidžia iki šiol mažiau žinomus Šešuolių miestelio istorijos puslapius, bet ir kelia naujus klausimus apie vietos administracinę, socialinę ir kultūrinę raidą. Ne mažiau svarbus klausimas, kodėl XX a. viduryje prireikė paslėpti kelis tūkstančius dokumentų?

dr. Salvijus Kulevičius

Vilniaus universitetas

MIESTELIETIŠKUMO KODO BEIEŠKANT: FAKTAI IR ATMINTIS. VIETOS BENDRUOMENIŲ PERSPEKTYVA

Egzistuoja vietos arba lokals tapatybės. Tačiau ar egzistuoja tokia vietos tapatybės ir savivokos forma, kurią būtų galima įvardyti kaip miestelietiška, būdinga būtent ir išskirtinai miestelių gyventojams? Ir jeigu egzistuoja, kuo ši tapatybės forma remiasi, kas yra jos ištakų ir stiprybės šaltinis. Teorijos teigia apie paveldo ir atminties svarbą formuojantis tapatybėms ar telkiantis bendruomenėms ir tuo pačiu, kad tai grindžiama daugiau istoriniais vaizdiniais nei akademiškai tikslia istorija ir jos faktais. Akademinė Lietuvos miestelių istorija liudija, kad miesteliai iš tiesų buvo savitas ir savo unikaliomis funkcijomis bei reikšme analogų neturėjęs reiškinys. Tai būtų tvirtas pamatas nūdienos miestelietiškai tapatybei, žinant kaip tapatybėms svarbus unikalumas ir išskirtinumas. Tačiau kaip iš tiesų yra su nūdienos Lietuvos miestelių gyventojais, kurie yra sutvėrę formalias bendruomenes ir pasižymi veiklos aktyvumu, – ar jų savivokoje galime identifikuoti miestelietiškumo pojūtį ar dėmenį. Tokioms paieškoms ir skiriamas šis pranešimas.

Inga Levickaitė

Lietuvos etnografijos muziejus

SIUVĖJAI LIETUVOS MIESTELIUOSE: POPULIARIAUSIAS TARPUKARIO AMATAS

Siuvėjo amatas buvo vienas iš labiausiai paplitusių tarpukario Lietuvoje. Beveik kiekvienas kaimas turėjo geriau ar blogiau siuvantį siuvėją, dar daugiau jų dirbo miesteliuose ir didesniuose miestuose. Keliaujantys siuvėjai atvykdavo siūti į užsakovų namus. Pranešime nagrinėjamas amato mokymasis, naudotas inventorių, santykiai su užsakovais. Taip pat išskiriamas Rumšiškių apylinkių siuvėjo Jono Klimo atvejis. Būtent su šiuo amatininku susijusių vertybių rinkinys yra didžiausiais Lietuvos etnografijos muziejuje. Pranešime daugiausia remiamasi muziejaus archyve sukaupta sakinės istorijos medžiaga ir pranešimais tarpukario spaudoje. Surinkti duomenys leidžia daryti išvadas, jog miestelių siuvėjai dalinai užėmė tarpinę padėtį tarp kaimo ir miestų siuvėjų. Miesteliuose veikė didesnės siuvyklos ir kai kurios iš jų turėjo iškabas. Dalis siuvėjų specializavosi siūdami tik vieną gaminį ir parduodami juos parduotuvėms. Pasitaikydavo, kad verslūs siuvėjai be siuvimo vertėsi prekyba, įgydavo žemės ar nekilnojamo turto, muzikavo ir kt.

dokt. Rokas Markauskas

Lietuvos istorijos institutas

MIESTELĖNAI IR DIDŽIOJI POLITIKA: PROVINCIJOS PILIEČIŲ LAIKYSENA 1922–1926 M. SEIMŲ RINKIMUOSE

Pranešime siekiama išryškinti provincijos gyventojų santykį su 1922–1926 m. vykusiais Seimo rinkimais. Remiantis rinkimų rezultatų statistika, spauda ir atsiminimais siekiama atsakyti į klausimus: kokiais būdais politinis elitas „medžiojo“ partijomis ir centrine valdžia nusivylusio periferijos elektorato balsus? kokie specifiniai elgsenos modeliai buvo būdingi provincijos rinkėjams? galiausiai svarstoma, į ką šiame kontekste panašesnis tarpukario miestelis – gūdų provincijos kaimą ar Laikinąją sostinę?

dr. Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos etnografijos muziejus

MIESTELIS – VALSČIAUS ADMINISTRACINIS CENTRAS

Lietuvos teritorija dalinta į administracinius vienetų valsčius, kurių centrais paprastai būdavo nedideli miesteliai. Pranešime, remiantis to meto įstatymais ir archyvų dokumentais, atskleidžiami valsčiaus savivaldybės funkcionavimo aspektai. Kokios buvo valsčiaus savivaldos institucijos ir jų kompetencija? Kaip jos kito tarpukario laikotarpiu? Aiškinamasi, kokią įtaką miesteliui turėjo valsčiaus buveinės egzistavimas jame. Miesteliui tapus valsčiaus administraciniu centru reikėjo statyti valsčiaus valdybos pastatą (arba nuomotis). Buvo samdomi valsčiaus tarnautojai. Valsčių savivaldybių kompetencijai priklausė kelių taisymas, mokyklų aprūpinimas, prieglaudų išlaikymas ir daugelis kitų reikalų. Valsčiaus administracija organizuodavo valstybines šventes miestelyje, rūpinosi sanitarija. Bendradarbiauta su policijos nuovada, pašto agentūra, ugniagesiais.

dr. Mindaugas Nefas

Vytauto Didžiojo universitetas

ŠAULIŲ MIESTELĖNŲ ATEITIES PROJEKCIJOS 1940 M.

1919 m. įkurta Lietuvos šaulių sąjunga (LŠS) per du nepriklausomybės dešimtmečius išplėtė savo veiklą tiek formomis, tiek geografiškai. Šaulių būriai veikė visuose Lietuvos valsčiuose, o dalyje mažesnių kaimų – smulkesni organizacijos vienetai. 1940 m. net ir siaučiant Antrajam pasauliniam karui LŠS veikla buvo plečiama, keliamos naujos idėjos ir ruošiamasi jų įgyvendinimui. Pranešime analizuojama, kokius tolimesnės veiklos planus LŠS ir Lietuvos kariuomenės vadovybė kėlė Lietuvos miesteliuose veikusiems šaulių daliniams 1940 m. pirmoje pusėje. Analizuoti atrinktų LŠS būrių visuotinių susirinkimų protokolai iš kiekvienos 1940 m. veikusios šaulių rinktinės (formuotų apskričių pagrindu), lyginamos keltos idėjos ir jų įgyvendinimo būdai., ieškoma koreliacijos tarp aukščiausios valdžios ir šaulių būrių planų.

dr. Rūta Šermukšnytė

Vilniaus universitetas

VIETOS DVASIOS IR MUZIEJAUS SĄVEIKA: LIETUVOS MIESTELIŲ MUZIEJŲ ATVEJAI (PILOTINIS TYRIMAS)

Metafora *vietos dvasia* nusakoma tai, kas gyva, dinamiška ir funkcionuoja kaip tam tikro kolektyvo gyvenamojo pasaulio dalis. Atrodytų, kad muziejaus prigimtis yra priešingo pobūdžio. Čia patekę objektai netenka ryšio su pirminiu, dinamišku kontekstu, „gyva“ atmintimi, atitolinami nuo to pasaulio, kuriam jie buvo sutverti. Tačiau konstruktyvi vietos dvasios prigimtis leidžia kalbėti apie muziejaus ir *genius loci* sąveiką. Tai nėra savaime kylanti pajauta ar supratimas, o remiantis materialiais ir nematerialiais elementais kuriamas ir palaikomas fenomenas, kuriame svarbų vaidmenį vaidina jo kūrėjai ir „vartotojai“. Tokiu atveju muziejus gali būti laikytinas vienu iš vietos dvasios kūrimo, puoselėjimo ir suvokimo erdvių. Pranešime, pasitelkus vietos dvasios konceptą ir vietos unikalumo sampratą, bus analizuojami Lietuvos miesteliuose esantys muziejai. Bus keliami šie klausimai: kiek Lietuvoje yra miestelio muziejų? kokio jie pobūdžio? ar ir jei taip, remiantis kokiomis temomis, muziejiniiais objektais ir priemonėmis juose perteikiamas miestelio unikalumas?

Greta Vainaitė

Kauno m. sav. Vinco Kudirkos viešoji biblioteka

TARPUKARIO ŽASLIŲ IR VANDŽIOGALOS GYVENTOJAI: SOCIALINĖ PADĖTIS IR TAUTINIAI SANTYKIAI

XX a. 3 ir 4 deš. viešajame gyvenime itin aktualus buvo lietuvių ir lenkų santykių klausimas. Šis reiškinys palietė ir mažus provincijos miestelius. Pranešime nagrinėjami du atvejai – Žasliai ir Vandžiogala. Abiejose vietovėse gyveno tautiškai įvairi bendruomenė, kurioje vyravo lietuvių ir lenkų santykių įtampa. Miesteliuose vyko skirtingi procesai. Žasliuose stiprėjo tautinės idėjos, aktyvi bendruomenės veikla ir kultūrinis gyvenimas. Bažnyčia buvo gerai aprūpinta, o geresnis gyventojų pragyvenimo lygis sąlygojo jų palankesnę socialinę padėtį. Tuo tarpu Vandžiogala pasižymėjo kuklesne materialine padėtimi, o lietuvių ir lenkų santykių įtampa dažnai pasireiškėdavo kasdienybėje, pavyzdžiui, atliekant sielovadines praktikas, ir neretai lėmė bendruomenės susiskaldymą. Analizė orientuojama į kelis aspektus: kultūrinę veiklą, bažnyčios vaidmenį ir gyvenimo lygį. Tyrimas remiasi įvairiais šaltiniais: parapijų ir valsčių archyviniais dokumentais, periodine spauda ir istoriografiniais veikalais.

dr. Evaldas Vilkončius

Kauno technologijos universitetas

PRADINIŲ MOKYKLŲ PASTATŲ STATYBA PANEVĖŽIO APSKRITYJE TARPUKARIU

Pranešime pristatoma pradinių mokyklų statybos raida Panevėžio apskrityje tarpukariu. Pradinio švietimo reikalai, kaip ir sveikatos apsaugos bei susisiekimo infrastruktūros vystymas, buvo vieni esminių darbų, kuriais tuo metu užsiėmė Panevėžio apskrities ir valsčių savivaldybės. Todėl per keliolikos metų laikotarpį apskrityje buvo pastatyta kelios dešimtys vien tik pradinėms mokykloms skirtų pastatų. Nors pastatai pradinėms mokykloms pradėti statyti dar pirmaisiais nepriklausomybės metais, tačiau šis procesas intensyviausiai vyko nuo XX a. 4 deš. vidurio. Būtent tuo metu apskrities savivaldybės iniciatyva buvo pradėta vystyti planinga pradinių mokyklų statybos programa, sudarius artimiausių metų pastatų statybos planus ir parengus naujus, daugiausiai tipinius, jų projektus.

PRADINIŲ MOKYKLŲ PASTATŲ STATYBA PANEVĖŽIO APSKRITYJE TARPUKARIU